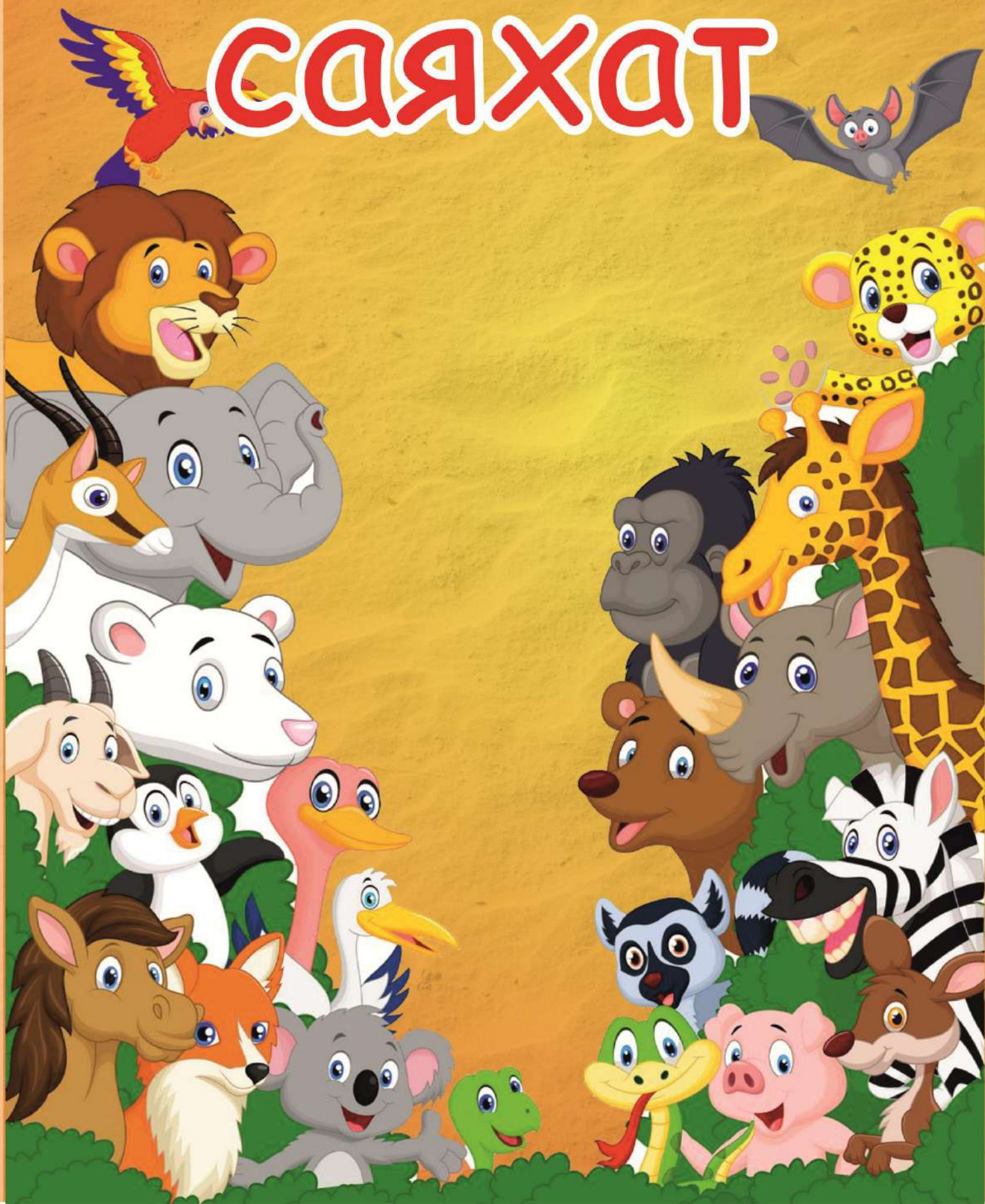

Ертегілер еліне

Саяхат

КЕМПІРҚОСАҚ

Баяғы заманда жер бетіндегі өсімдіктердің барлығы тек жасыл түсті болыпты. Бір күні қатты жаңбыр жауып, олар қуанып, асыр салады. Жаңбырдың қалай басылғанын да байқамайды. Жапырақтар бетінде жаңбыр тамшылар қалады. Тамшылар да өсімдіктермен бірге ойнағысы келгендей түрлі түсті түске енеді. Дүние әдемі боп кетеді. Кенет өсімдіктер жаңбыр тамшыларынан әдемі біреудің өздерімен бірге күліп, ойнап, қуанғанын көреді. Оның сұлулығына таң қалады.

— Сен кімсің? – деп сұрайды одан Алма.

— Менің атым Кемпірқосақ, – дейді ол көзін қысып.

— Сен жаңбыр суының ішіне қалай кіріп кеткенсің? – дейді Алма таңданысын жасыра алмай.

— Мен жаңбыр суының ішінде емеспін, мен аспандамын, – дейді Кемпірқосақ.

Аспанға қараған Алма тіпті таң қалады.

— О-о-о, сен неткен сұлусың, Кемпірқосақ, мен де сіз секілді сұлу болсам ғой, шіркін, – дейді қызығып.

Алма мен Кемпірқосақтың әңгімесін естіген Қызанақ:

— Мен де сұлу болсам ғой, – дейді.

— Менің де сұлу болғым келеді, – дейді Баклажан қалыспай.

Сонда Кемпірқосақ:

— Менің қай түсім ерекше ұнады саған? – деп сұрайды Алмадан.

— Қызыл түсің, – дейді Алма.

— Онда мен саған қызыл түсімнен берейін, – дейді де Кемпірқосақ Алмаға қызыл түсінен сәуле шашады. Алма қып-қызыл нарттай боп кетеді. Ол қатты қуанады. Оны көрген Қызанақ:

— Менің де қызыл болғым келеді, – дейді тағатсыздана.

— Онда сен де қызыл бол, – деп Кемпірқосақ Қызанаққа да қызыл түсінен сәуле жібереді. Лезде Қызанақ та қып-қызыл боп қуанышқа бөленеді.

Сол сәт Баклажан:

— Менің де қызыл болғым келеді, – дейді.

Онда сен де қызыл бол, Баклажан, – деп Кемпірқосақ оған да қызыл түсінен бөліп береді.

Бірақ Баклажанға қызыл түс ұнамай қалады. Ол:

— Жоқ, менің қызыл түсті болғым келмейді. Маған көк түсің ұнап қалды, – дейді Кемпірқосаққа.

Баклажанның мінезін ұнатпаған Кемпірқосақ:

— Мен берген түсімді қайта ала алмаймын. Мә, саған көк түс, – деп қызыл түстің үстіне көк түсін шашып жібереді. Баклажан қою көк түсті болып шыға келеді.

— Қалай түсің енді ұнады ма? – дейді оған Кемпірқосақ.

Кемпірқосаққа ренжіп қалған Баклажан басын төмен қаратып бұртиып оған сөйлемей қояды.

Жеміс-жидектер мен көкөністердің бірінен кейін бірі әдемі түске еніп жатқанын көрген Қияр жапырағының арасынан шыға алмай біраз әуреге түседі.

Дау Асқабақ маңғаз қалпы асықпай:

— Менің сары болғым келеді, — дейді.

— Сен сары бола ғой, Асқабағым, — деген Кемпірқосақ оған сары түсінен шашып жібереді.

Сол сәт секіремін деп жапырақтарының арасынан сәл басы қылтиып көрініп қалған Қиярға сары түстің бір тамшысы тамып кетеді. Лезде-ақ Қиярдың басындағы жап-жасыл гүлі сап-сары боп шыға келеді. Қуаныштан беті бал-бұл жанған Қияр отыра қап басындағы сары гүлін тамашалауға кіріседі.

Ал Асқабаққа сары түс түгел жетпей, оның денесінде жасыл жолақтар қалып қояды. Бірақ Асқабаққа мына түсі де қатты ұнайды. Ол Кемпірқосаққа:

— Рахмет саған Кемпірқосақ! Менің түсімдей түс ешбір өсімдікте жоқ-ау деймін. Мен осы түсіммен қаламын, — дейді жадырап.

Бағанадан бері айналасындағы болып жатқан оқиғаға ұйқылы ояу қарап жатқан Қарбызға Асқабақтың түсі ұнап кетіп ұйқысы шайдай ашылады. Ол да қалыспай Кемпірқосақтан әдемі бір түсті сұрап алайын деп ұмтыла бергенде, Кемпірқосақ жоқ болып кетеді. Қарбыз жасыл күйінде қалады. Содан бері ол Кемпірқосақтың шығуын күтіп үнемі аспанға қарап жататын болыпты.

Екі сараң қонжық

Ертеде бір ну орманда кәрі Аю тіршілік етіпті. Аюдың екі қонжығы болыпты. Қонжықтар өскен кезде, бақыт іздеуге жолға шығыпты. Олар жолға шығар алдында анасымен қоштасыпты. Ал анасы қонжықтарын құшақтап, еш уақытта бір-бірінен айырылыспауды талап етті. Анасының бұйрығын орындауға сөз берген қонжықтар жолға шығады. Алдымен олар тоғайдың шетімен, содан соң жазық даламен жүреді. Сөйтіп бір күн жүрді, екінші күн жүрді. Ақырында бар қоректері таусылды. Ал жолдан талғажау тетін ештеңе болмады. Қонжықтар бірінің артынан бірі еріп келе жатты.

Сол уақытта кіші Қонжық:

Ағатайым, менің қарным ашты! деп шағымданады.

-Менің де қарным ашты! деп өңі бұзылып, басын шайқайды.

Солай жүре берді. Кенеттен үлкен ірімшікке кезікті. Әділ жолмен тең бөліспек еді, бөлісе алмады. Қонжықтар бір-бірінен ірімшікті қызғанып, ұрсысып, ақырып тұрғанда кенеттен жандарына Түлкі келеді.

-Неге ұрсысып тұрсыңдар? - деп сұрайды.

Қонжықтарды түсінген түлкі:

-Мен сендерге ірімшікті теңдей бөліп беремін, - деді.

Түлкі ірімшікті алып екі бөлікке бөледі. Алайда түлкі алаяқтыққа басты, ірімшіктің бір жарымын екіншіден үлкен қылып бөледі.

Қонжықтар бұған ренжіді.

-Мынау үлкен ғой,- деп ақырды қонжықтар.

Түлкі оларды жұбатып:

-Тыныш жастар!

Кішкене сабырлық, қазір бәрін реттеймін.

-Мен өзімнің жұмысымды білемін, - деді.

-Бұлай да бірдей емес, - деп тынымсызданады қонжықтар.

Ол үлкен жарты бөліктің жартысын қылғытып жұтып қояды. Енді кіші жарымы үлкен болады.

Осылайша қу түлкі қонжықтардың ірімшігін тең бөлмей, біразын жеп азғантай ғана қалдырып, оларды теңеп, екеуіне береді.

Түлкі оларға күліп:

- Міне, сараң болсаң, бір күні осындай азығыңнан құр қаласың, - деп өз жөнімен кетті.

Масак

Ертеде екі Тышқан және дауысы әдемі бір Өтеш өмір сүріпті. Екі Тышқанның аты-біреуі Круть, екіншісінікі Верть екен. Тышқандар күніге тек ойнауды, өлең айтып, билеуді ғана біліпті. Ал, Өтеш таң атысымен барлығын өзінің әсем дауысымен оятып, бірден жұмысқа кіріседі екен. Сөйтіп, бір күні ауланы сыпырып жүргенде жерден бидайдың масағын тауып алады. Өтеш Круть пен Вертьті шақырып былай депті:

-Қараңдаршы, мен нені таптым?

Тышқандар тез жүгіріп келіп, былай деді:

-О, оны үгіту керек.

Өтеш:- Оны кім үгітеді?

Круть:- Мен емес,-деді.

Верть:- Мен де емес,-деп айқайлады.

Өтеш:- Жарайды, ендеше, онда мен үгітейін.

Сөйтіп Өтеш жұмысқа кірісті. Ал, Тышқандар болса, ойнап, би билеп жүрді. Біраздан соң Өтеш екі тышқанды шақырды.

Өтеш: -Круть, Верть, қараңдаршы, мен қаншама дән үгіттім.

Тышқандар жүгіріп келіп, екеуі бірдей шиқылдады.

Өтеш: -Круть, Верть, енді дәнді диірменге салып, үн етіп үгіту керек. Ал, кім көтереді.

Круть: -Мен емес,-деді.

Верть: -Мен де емес,-деді.

Өтеш:- Жарайды, ендеше, мен дәнді диірменге салайын.

Сөйтіп, иығына қапты салып, Өтеш кетті. Ал, Тышқандар секіріп ойнады.

Әтеш қайтадан диірменнен оралып, тышқандарды шақырып:

-Мен ұн әкелдім,-деді.

Ал Тышқандар: -Ай, жарайсың, Әтеш.

Әтеш: -Ал, енді,

Осы ұнды илеп, пешке салып, бәліш пісіру керек. Кім илейді,-дейді.

Тышқандар болса, баяғыдай жауап береді.

Тышқандар: -Мен де емес, мен де емес,-деді.

Әтеш:- Тағы да өзім жасайтын секілдімін.

Сөйтіп, Әтеш ұнды илейді, отынды әкелді, пешті жақты. Пеш қызып, оған бәлішті салды. Ал, тышқандар сол уақытта уақыттарын жоғалтқан жоқ.

Өлеңдерін айтты, билеп жүрді. Міне, бәліш те пісті, Әтеш бәлішті үстел үстіне қойды, ал тышқандар болса, бірден үстел басына жетіп келді.

Круть: -Ой, менің қарным ашты.

Верть: -Ох, менің жегім келіп тұр. Сөйтіп, үстелге отырып алды.

Сонда Әтеш: -Токтай тұрыңдар, тоқтай тұрыңдар. Алдымен сендер маған масақты кім тапты, соны айтыңдаршы?

Тышқандар: -Сен таптың, - деді.

Ал, Әтеш: -Оны кім үгітті?

Тышқандар: - Сен үгіттің.

Әтеш: - Кім иледі? Отынды кім әкелді, пешті кім жақты? Бәлішті кім пісірді?

Тышқандар: - Бәрін де сен! - деп ақырын айтты.

Әтеш: -Ал, сендер не істедіңдер сонда?

Не деп айтатындарын білмеді. Сонымен Круть пен Верть үстелден тұрып кете берді. Ал, Әтеш болса, оларды ұстамады. Себебі: мұндай еріншек пен жалқауларға бәліш берудің де қажеті жоқ деп түсінді.

Көлбақа мен құрбақа

Көлбақа мен Құрбақа жол үстінде кездесіп қапты.

- Сен кімсің?-деп сұрапты көгерген мыстай көкпеңбек Көл бейтанысынан.

- Бақамын!-депті түйе жапырақтай боп-боз болған Құрбақа.

- Бақасын ба? Шын айтасың ба?

- Шын! Ал сен өзің кімсің?

- Е, өз бауырым екенсің ғой! Онда екеуіміз бірге тұрайық, бір күн көрейік!

- Сөйтсек сөйтеік!

Құрбақа өзінің аталасын шөл далада қалың өскен сексеуіл тоғайдың ішіне бастап әкепті. Шақырайған күн шекені шағады. Көлеңке саясы жоқ жапан тұз. Қарны ашқан Құрбақа балғын шөптен жұлып әкеп, Көлбақаны дастарханға шақырыпты.

-Шырынды тамақ.Соғып алайық! - депті серігіне. Көлбақа өз тұқымдасының көңілін қимай, көк шөпті тісіне басып көріпті.Талмап-талмап әрең жұтыпты. Күн болса да сыр бермей, сая іздеп, зыр қағады. Солай бір күн өтеді, екі күн өтеді, үш күн өтеді...

Құрбақа өзіне серік тапқанына мәз. Ал көлбақа көлін аңсап, көңілі босайды.

-Енді біздің жаққа да бір соғып көрейік, мүмкін менің жайым саған ұнар,- деп Құрбақаны ауылына шақырды. Ол қарсы бола қоймайды. Көлбақа келесала бала күнінен бойы үйренген батпақты шалшығына қойып кетеді.

-Кел, суға түс! Раха.Сергіп шығасың! - дейді көлбақа. Құрбақа да көлшікке күмп береді.Үсті-басы сатпақ-сатпақ болып судан шығады дірдектеп. Көлбақа дастарқан жаяды. Жаңа ғана ұсталған құрт-құмырсқа, инелік, шыбын-шіркей, уылдырықты серігінің аузына тосады.

«Құрбақа» жемесем, досым ренжір» деп бір инелікті аузына салады. Бітеудей жұтамын деп қақалып қала жаздайды. Сонда да серігіне сездірмеуге тырысады. Ғұмырында жамбасын тигізіп көрмеген сыз-батпақта аунап-қунап Құрбақа тумасымен екі-үш күнін сонда өткізеді. Бір күні Құрбақа тұрып:

-«Әркімнің өз жері өзіне - Мысыр шаһары» деген ғой, мен шөліме қайтайын, сен көлінде қал! Хош бол! - деп, секеңдеп сексеуіл тоғайына қарай тартып отырыпты.

Көлбақа - көлде, шалшықты жерде тіршілік ететін бақа.

Құрбақа - көбінесе құрлықта тіршілік ететін бақа.

Ақылсыз өгіз

Баяғы бір өткен заманда кемпір мен шал болыпты. Олардың жалғыз сиырлары болыпты. Сиыр жылда бұзаулағанмен, бұзауы сүтке жарымай өліп қалады екен.

Бір күні сиырының бұзаулайтынын байқаған шал: «кемпір, сен бұзаудың сүтін сауып алма, өзі емсін» - деп шалы кемпірін көндіреді.

Сүтке жарыған бұзау бұқа болып шығады. Өрісте ұсақ малдың ішінде өгіз ірі болып көрінеді. Бұны байқаған өгіз, ұсақ малдарды менсінбей, өзіне тең іздеп кетеді. Ол түйелерді кездестіріп, солармен жайылады.Түйелер суға, ыстыққа шыдамды, ұзақ жолға шығып кетеді. Олармен ілісе алмаған өгіз шаршап шалдығады. Шаршаған өгіз олардан кетіп, келе жатса, алдарынан жылқылар шығады.

«А....ааа...ааа менің теңім жылқы екен ғой!» деп қуанып жылқылармен өрісте жүреді.

«Жылқылар шауып, жиі орындарын аумастырады екен ғой» - деп ойланып тұрған да, оларға қасқырлар тап береді. Жылқылар қашып үлгіреді. Қасқырдың қамауына қалған өгіз:

- Маған көмектесіңдерші! Көмектесіңдерші! - деп айқайға салады. Өзінің ұсақ деп менсінбей кеткен өрісте жүрегін достары таныс дауыс қой, - деп көмекке келеді.

Ұялған өгіз не айтарын білмей төмен қарайды.

Оған достары:

- Ұялма, сенің енді мұндай жаман істі қайталамайтыныға сенеміз, - депті

Сауысқан мен көкек

Ертеде сауысқан мен көкек бір орманды мекендепті. Олар ұялары болмай, ағаштың бұтақтарын паналап күнелтіпті. Көкек күнде ерте тұрып алып: «ұя керек», «ұя керек», - деп, көршілерінің мазасын кетіреді. Бір күні сауысқан көршісіне:

- Екеуіміз бірігіп ұя істейік. Әуелі саған, содан кейін маған салармыз, - дейді. Көкек:

- Менің ұя салатын қуатым да, қаруым да жоқ. «Керек, керек» деп қақсай берсем, құстың бәрі ағайыным, көп болып көмектесіп, ұя салып берер, -деп келіспейді.

Сауысқан көкектің көмегін күтпей-ақ, ұя салуға кірісті. Ол ұясының қабырғаларын жас бұтақтармен тасалап, берік етіп өрді. Оны шыммен, өсімдік тамырларымен мықтап байланыстырды. Іші-тысын саз балшықтармен сылады. Кішкене бұтақтардан құрастырып, шағын қақпалы есік жасады. Ұяның астына мамықтан төсек төседі. Ал көкектің «керек, керек» деп қақсай-қақсай даусы қарлығып, тілі сақау болды. Ол «керек» дегендегі р-ды айта алмай, «керек» деудің орнына «келек, келек» дейді.

Сондықтан жұрт оны кекетіп «көкек» деп атайтын болды. Сол көкектің күні бүгінге дейін өзімдікі деген ұясы да, үй-іші де жоқ. Жұмыртқасын кез-келген ұяға табады, оны басқа құстар басып, балапан шығарады.

Құстар неге сөйлей алмайды?

Ерте заманда адамдар мен құстардың достығы мықты болыпты. Құстар адамдардың тілін түсіне алатын болған екен.

Биік тауда бүркіт өмір сүріпті. Бір күні бүркіттің қарны ашып, аулайтын аң аңдып отырады таудың биік шыңында отырып. Бірақ ештеңе табылмайды. Күннің көзі бүркіттің көзіне түсіп, ол ұйықтап кетіпті. Біраздан соң құстың қанатының даусынан оянып кетеді. Қараса, қаршыға жемтігін аулаған екен. Сөйтіп келесі бір төбешікке барып жейін деп жатыр екен. Оны көрген бүркіт қатты ашуланады да қаршыға отырған төбешікке барып, қаршығаны шұқып тастауға аз қалады.

Қаршыға қорықпастан:

— "Бүркіт, саған не болған дікендеп? Дұрыстап сұрасаң саған да беремін ғой еттен" дейді. Сонда бүркіт:

— "Маған сенің қонақжайлылығың керек емес. Жай сенің өліп қалған аңды қалай жейтініңді көрейін деп келдім" дейді. Бірақ етті көріп көзі қызып барады.

Оның сөзіне қаршыға күледі де:

— "Егер бұл аң өліп қалған болса, онда сен күні бойы не қарап отырдың?". Бұл сұраққа көңіл-күйі түсіп кеткен бүркіт:

— "Мен бұл аңды көрмедім. Мен бұны емес, бір көзіммен қоянды, екінші көзіммен елікті аңдып отырған едім. Сен олардың етін жей алмайсың ғой. Же алдындағы етті, сасып кетпесін" деп жауап қайырады.

Бүркіт пен қаршыға бір-бірімен қатты ұрысып қалады. Екеуінің шуын естіп қалған барлық құстар жиналады. Құстар Құстардың заңын сыйлауды ойластырады. Сол хан ұрысты шешіп беруі керек болады.

Құстар шықылдап, шулап кетеді. Барлығының хан болғысы келеді. Сол кезде Бүркіт алға шығып:

— "Мен сендерге хан болу керекпін. Менен де биікте самғап ұшатын ешкім жоқ" дейді. Бірақ оған құстар келіспей: "Жоқ, керек емес! Сен өте тәкәппарсың. Сол себептен де биік құзда өмір сүресің" деп қарсы болады.

Жарқанат шығып:

— "Менің хан болғым келеді. Менің қанатым сендердікіндей жүннен емес теріден. Алыстағыны естіп қоямын". Бұған көкек келіспей қояды:

— "Жарқанаттың хан болуы мүмкін емес. Құстарға ҚҰСПЫН дейді, аңдарға АҢМЫН дейді. Оның үстіне түні бойы ұйықтамай ұшып жүреді де бізге ұйқы бермейді. Сендер үшін менен жақсы хан болмайды. Менің салған әніммен бүкіл жер беті және жасыл желек құлпырады".

Көкектің де сөзіне құстар келіспей қояды да былай дейді: "Көкек бізге хан болмайды. Ол өзінің балапандарына қарамай тастап кетеді".

Осы кезде құстар арасында үлкен айтыс-тартыс туды. Әрбір құс өзін хан қылып сайлауды ұсынды. Құстар қатты шулап кетеді. Мұны естіп жоғарыда талдың басында сиқыршы қара қарға отырады. Ол:

— "Ақыры бір-біріңмен тіл табыса алмайды екенсіңдер, онда сөйлемей-ақ қойыңдар. Барлығының хан болғысы келеді" дейді. Сол кезден бастап құстар адам сияқты сөйлеуден қалады.

Міне, құстардың ауызбіршілігі болмағандықтан барлығы бірдей сөйлей алмай қалыпты.

Ақ тиін мен қасқыр

Бір күні ақ тиін бұтақтан бұтаққа қарғып жүріп, ұйықтап жатқан қасқырдың үстіне құлайды. Қасқыр қарғып тұрып оны жегісі келеді. Ақ тиін жалынып:

- Мені жеме, жібер? – дейді.- Жарайды, жіберейін, бірақ сен маған айт: неліктен сендер әр уақытта шат болып жүресіңдер?

Сонда ақ тиін:

- Мені жіберіңіз, содан соң айтайын, әйтпесе жүрегім дірілдеп, сөйлей алатын емеспін, – дейді.

Қасқыр ақ тиінді босатады. Ақ тиін ағаш басына шығып алып:

- Сен қасқыр, залымсың, залымдық ішіңді жандырады. Сондықтан әрқашан капалы жүресің. Біз ешкімге жауыздық істемейміз, сол үшін де әр уақытта мәз болып жүреміз, – депті.

Ит неліктен ырылдайды?

Бұрынғы заманда бір байдың бір ит, бір мысығы бар екен. Иті кәрі, мысығы жас екен. Күндердің бірінде әлгі бай ит пен мысыққа жұмыс тапсырыпты. Ол:

– Екеулерің ана ауылдағы қызыма мына алтын жүзікті апарып келіңдер, мысық сен жүзікті алып жүр. Ит саған жол бастасын, сақтанып жүріңдер, жүзікті жоғалтып қоймаңдар, – дейді.

Олар жолға шығып, жарым жолға келгенде алдарынан бір өзен кез болады. Өзенде көпір жоқ екен, сонан олар өзеннен малтап өтбек болады. Мысықтың малтуға онша шебер емес екенін білетін ит жүзікке алаңдап:

– Ей, мысық, өзеннен өткенше жүзікті маған бер, сен жоғалтып аласың, – дейді.

– Болмайды, – дейді мысық, – қожайын маған: «Жүзікті сен алып жүр» деген, саған бере алмаймын.

– Мен саған қарағанда мұқияттауымын, өзеннен өткенше жүзікті маған бер, аузыма салып алайын, өзеннен өткен соң өзіңе беремін, – дейді ит.

Ақыры, мысық жүзікті итке береді. Олар өзеннің ортан беліне барғанда ит:

– Ойбай! Жүзік аузымнан түсіп кетті, – дейді.

– Енді қайттік! – дейді мысық.

– Мен іздеп көрейін – дейді ит. Алайда қанша іздегенімен жүзікті таба алмайды. Ақыры олар жағдайды қожайынға айту үшін үйге қайтады. Үйге таяғанда ит жазаланудан қорқып, орманға кіріп, ғайып болады.

Мысықтың тез қайтып келгендігін көрген қожайын алаңдап:

– Ит қайда? – дейді.

– Жүзікті жоғалтып қойып қашып кетті, – дейді мысық. Ашуланған бай иттің танауын тартпақ болып, ауылдағы басқа иттерді жинап алып оларға:

– Қайтсеңдер де әлгі итті тауып келіңдер, – дейді.

– Біз ол итті басқа бейуаз иттерден қалай парықтаймыз? – деп сұрайды әлгі иттер.

– Ол ерекше қартайып кеткен, аузында бір де тіс жоқ, сендер оның тісіне қарасаңдар, оңай тани аласыңдар, – дейді бай.

Сонымен, иттердің барлығын әлгі кәрі итті ұстап келу үшін жан-жақтан іздеуге аттандырады. Талай тау-тасты басып іздеуге аттанады. Олар талай тау-тасты басып, өзен-тоғайды аралап, алыс-жақындағы қалалардың барлығына барады. Алайда әлгі итті ешқандай жерден таба алмайды. Күні бүгінге дейін иттер алтын жүзікті, сол итті таба алмапты. Сол үшін қазір де иттер бірін-бірі көріп кездесе қалғанда «Байдың алтын жүзігін жоғалтқан ит мен емес, сенбесең қарап көр, тісім сау» деп тістерін ақситып, ырылдап қояды екен.

Жылқының өтініші

Ертеде жылқы күнге қарап былай дейді:

- О, барлық жан-жануарларға тіршілік сыйлаған қайырымды күн, мені жануарлардың арасындағы ең сұлулардың бірі деседі жұрт. Солай екенін өзім де сеземін. Сонда да кейбір дене мүшелерімді бұдан да әдемірек етуге болар еді-ау деп ойлаймын.
- Сонда қай жерінді түзей түсуге болар еді деп ойлайсың? - деп сұрайды күн күлімсіреп.
- Егер, - дейді жылқы, - сирақтарым бұдан да ұзындау және сыйдандау болса, мен тіпті алдына жан салмайтын жүйрік болар едім. Мойным аққудың мойнындай ұзын болса, маған ол бұдан да әсем көрік бітірер еді. Төсім жалпақтау келсе, қазіргіден де алымдырақ болар еді. Оның үстіне адамзатты арқалап жүру үшін жотамнан мәңгі алынбайтын ер болса, тіпті жарасып тұрар еді...
- Жақсы, қалағаның болсын, - дейі күн жайраңдап, - сәл күте тұр. Соны айтады да, күн жерге түйені түсіреді. Денесі алпамсадай, тұрқы арбиған жануарды көрген жылқы әрі қорыққанынан, әрі жиіркенгенінен қалшылдап қоя береді.
- Міне, сен қалағандай ұзын да сидаң аяқ, аққудың мойнындай ұзын мойын, жалпақ кеуде, ері де дайын. Қалай, сенің де осындай болғың келе ме? - деп сұрайды күн. Жылқы әлі де есін жыя алмай қалшылдап тұрады.
- Жо-жоқ... - дейді тілі күрмеліп.
- Ендеше жөніңе жүр, - дейді күн жылқыға, - саған өз бойыңдағы да жетеді! Әркім өз қасиетін бағалауға тиіс. Содан бері жер бетінде түйе де өніп-өсе бастапты. Ал жылқы болса, түйені көрген сайын әлі күнге дейін денесі дір ете түсіп, қалтырай бастайды екен.

Бөдене мен түлкі

Бар екен, жоқ екен, баяғыда бөдене мен түлкі дос болған екен. Бір күні түлкі бөденеге айтады:

– Досым, сен мені бір өлердей, күлдірші,– дейді.

Бөдене:

– Жарайды, соңыма ер, — дейді. Сөйтеді де, бөдене бытбылдық, бытбылдық деп, ұшып кете береді, түлкі оның соңынан еріп отырады. Әлдене уақытта бөдене бір ауылдың сыртына келіп қонып, түлкіге:

– Досым сен осы жерде қарап отыр, мен сені қазір күлдірем,– дейді. Осылай деп, бөдене ұшып барып, сиыр сауып отырған бір әйелдің басына қонады. Мұны үйдің жанында ағаш жонып отырған оның күйеуі көріп:

– Қатын, басыңа бөдене қонды, қозғалма, оны мен ұрып алайын, – дейді. Дейді де, қолағашты алып, бөденеге жіберіп қалады. Бөдене ұшып кетеді. Әйел сұлап қалады. Түлкі шек-сілесі қатып күледі. Түлкі әлдене уақытта күлкісін әрең тыйып:

– Досым, ризамын, өлердей күлдірдің. Енді сен мені өлердей бір қорқытшы, – дейді. Бөдене:

– Жарайды. Мен бытбылдық, бытбылдық деп ұшып отырам, сен көзіңді тарс жұмып, менің соңымнан еріп отыр. Көзіңді мен аш дегенде ғана аш, – дейді. Осылай бөдене бытбылдықтап ұшып отырады, түлкі көзін жұмып, оның соңынан жортып отырады. Бір кезде бөдене түлкіге:

– Көзіңді аш, – дейді. Түлкі көзін ашып жіберсе, төңірегі тола ит жүгіртіп, құс салған аңшы екен. Түлкінің жүрегі тас төбесіне шығады.

– Өлді деген осы екен, — деп, ол бар пәрменімен қаша жөнеледі. Ит, құс соңына түсіп қуады.

Түлкі бір уақытта қашып құтылып, бір бұтаның түбіне келіп, демалып отырады. Әлденеуақытта бөдене келеді. Оған түлкі ашуланып:

– Қорқыт дегенде осылай қорқыт деп пе, ем. Сен мені қорқытпақшы емес, өлтірмекші болған екенсің. Сен маған дос емес, қас екенсің. Мен сені жеймін деп, бөденеге дүрсе ұмтылады. Бөдене пыр етіп, ұшып кетеді. Түлкі оның құйрығын жулып алып қалады.

Бөдененің құйрығы осыдан шолақ болған екен.

Қасқыр мен жігіт (Қазақ халық ертегісі)

Бір қасқыр тамақ іздеп жатып, құрулы тұрған қақпанға түсіп қалады. Олай жұлқынып, бұлай жұлқынып зорға құтылады. Қашып бара жатқан қасқырды аңшылар көріп артынан қуа жөнеледі. Қасқыр сасқалақтап бір егінші жігітке келіп жайын айтады:

-Қайтсең де мені жасыр, ұмытпаспын жақсылығыңды, мені қабыңа салып арқалап жүре бер, - дейді.

Қасқыр жылап тұрған соң, егінші адам қабына салып алып, арқалап жүре береді. Кешікпей, аңшылар мылтық, қылышын жарқылдатып жетіп келеді. Жігіттен сұрайды:

-Қашып бара жатқан қасқырды көрмедің бе! – деп.

Жігіт:

-Жаңа бір қасқыр анау шоқыдан қашып өтті, тезірек ұмтылыңдар, - дейді. Аңшылар асып кеткеннен кейін, жігіт қаптың аузын ашып, қасқырға жөніңе бар, маған да бір жақсылық етерсің дейді. Қасқыр қуанып секіріп шығып, жігітке «мен сені жеймін, қарным ашты» - деп тап-тап береді.

Жігіт байғұс сасқалақтап:

-Ай, қасқыр, бұның қалай, мен сені өлімнен құтқарып алып едім, жақсылыққа жамандық ете ме екен, олай болса төрелетейік, қайсымыздікі жөн екен» - дейді.

Екеуі керісіп тұрғанда бір жағынан түлкі келеді. Бұлар түлкіге оқиғаны бастан-аяқ айтып шығады.

Түлкі:

-Жоқ сөзді айтпаңыздар, менен басқа біреу естісе күліп жүрер, дорбаға үлкен қасқыр сыйды дегенге нанбаймын, барып тұрған өтірік, - дейді.

Қасқыр мен жігіт «бұл рас» деп керісіп болмайды.

Түлкі қасқырға:

-Қапқа кірмей сенбеймін, - дейді. Қасқыр сендірмекші боп қапқа кіргенде, түлкі жігітке «Байла қаптың аузын, енді қимылдайтын кезің келді, қане, мен көрейін, күзді күні егінді қалай соғып жүрсің» - дейді.

Егінші жігіт құралын алып қасқырды ұра бастайды.

Түлкі:

-Енді қаптың аузын аш, - дейді. Қасекен алды-артына қарамастан шыға жөнеледі. Артынан түлкі: «Көптен бері істеген бір әділ төрелігім еді»- деп сақ-сақ күліпті. Сөйтіп, жігіт байғұс түлкінің айласымен ажалдан құтылыпты.

Түлкі мен маймыл (Қазақ халық ертегісі)

Бір күні түлкі жортып жүріп, қақпан үстінде өліп жатқан бір балықты көреді. Түлкі балықты құйрығымен сипап, тартып қарайды, бірақ қақпаннан шығара алмайды. Балық үлкенірек екен, түлкінің құйрығының қуаты келмейді.

Балықты алып жей алмай, ызаланып, жолмен жортып келе жатса, түлкінің алдынан бір маймыл ұшырайды. Түлкі маймылды көріп, басын төмен салып, құйрығын бұлғаңдатып, еркелеп, ыржаңдай күліп, сәлем береді.

Маймыл сәлемін алып:

- Жол болсын түлкі би! Бұрын мұндай құрмет қылмаушы едіңіз, енді қалайша құрмет қылдыңыз?

Сонда түлкі айтады:

- Сүйінші беріңіз, патша сайламаққа келдік! Көп аңдар, көп жандар кеңес қылып еді. «Арамыздан патша сайлаймыз» деп маған ақыл салды. «Сенің білімің көп еді, осы кеңесіміз мақұл ма?» - деді. Мен: «Менен маймылдың білімі көп, адамзатқа ұқсайды. Менің тілімді алсаңыздар, маймылды патша сайлаңыздар, үлкен-кішіміздің жайымызды білер, әділетсіз іс қылмас. Егер арыстан патша болса, онда күші көп өзіне ықтияр тиген соң, ойына келген ісін қылар, жазықты, жазықсызға қарамай, нашар жандардың барлығын қырып тастар; алдына ешкім арыз айтып келе алмас, әулетімен құртып жіберер!» - дедім. Жиылғандарға менің ақылым ұнады. «Түлкі бидің ақылы - табылған ақыл», - деді. «Патша сайламаққа арыстан жарамайды екен, маймылды патшалыққа сайлайық, нашардың сөзін тыңдар адамзатқа ұқсаған әділетті, ақылы көп шығар, тез тауып келіңіз», - деді. Сіздің қайда екеніңізді білмей, жан-жануар тұс-тұс жаққа қарап, іздеп кетті. Бәрінен бұрын сізге келіп мен жолықтым. Құрмет қылып тұрғанымның мәнісі осы еді.

Маймыл бұл сөзге қуанып, түлкінің аузына қарап, миық тартып күлді:

- Мақұл! Халық ұнатса, патшалықтан несіне қашайын. Әлім келгенше әділетпен іс қылармын. Түлкі, сенің жақсылығыңды ұмытпаспын, «Келіннің бетін кім ашса, сол ыстық» деген. Сүйіншіңді ондап берермін. Қолыма билік тиген уақытта, сенің айтқан сөзіңді жерге тастамаспын. Жүргін, бастағын, - дейді.

Түлкі біраз жерге бастап келді де, манағы қақпан мен балыққа жақындаған уақытта тоқтап тұра қалды. Маймылға қарап:

- Әй, патша! Бір өтінішім бар, менің қарным аш. Сіз бір дуа қылыңыз.

Мен: «Әумин!» десем, құдай қабыл қылар. Бір тамақ табылып қалар, - дейді.

Сонда маймыл өз тілімен дуа қылды. Түлкі:

- Әумин! – деп, алдыңғы екі аяғын көтереді. Дуа қылып болғаннан соң, түлкі маймылды бастап, бір қырдан қылт етіп шыға келгенде, манағы қақпанға қойған балыққа жолығады.

Сонда түлкі маймылға:

- Сіз дуа қылып едіңіз, мен «Әумин!» деп едім, сонымыз қабыл болған

екен. Даяр тамаққа жолықтық. «Өлмесін деген құлға өлі балық жолығар» деген осы. Міне, жеңіз! – дейді.

Сонда маймыл:

- Қарным ашты деген едің, өзің жей ғой! Мен бүгін ас жемесем де қуанышыммен тоқпын, - дейді.

Түлкі:

- Ей, маймыл патша! Егер алты күн аш жүрсем, астың алдын әуелі сіз татпай, қайтіп жеймін. Би патшасынан бұрын ас жемейді. Аш та болсам, әдепсіз қылық көрсетпейтін білімді бидің баласымын, - дейді.

Сонда маймыл қақпанға қарай аяғын басып қалғанда, сарт етіп аяғын шабады. Қақпанның серпуімен балық ыршып барып, басқа жерге түседі.

Түлкі қағып алып жеп қояды. Сонда маймыл ойлап тұрып:

- Патша болған соң ғана кешемін! Пәледен аяғымды құтқар! – деп түлкіге жалынады.

Сонда түлкі:

- Ей маймыл! Әр алуан ойыншы едің, ойнап айтасың ба, шындап айтасың ба? Амалды сөкпе, абыройды төкпе! Арыстаннан сені жақсы деп келгенімде, ахуалың осы ма? Аяғыңнан ұстаған қақпанды көтере алмай, жын ұрды ма? Аузыңнан ащы-ащы сөз шығады. Екі бақ бар: бірі басқа қонады, екіншісі аяққа қонады. Маймылеке, мәнісі осылай болады. Аяғыңнан қан қақса да отыр! Аузыңнан зар қақса да отыр! Тепкілесек кетпейтін темір бақ қонды! Қақпанға сені патша қылдым! Қайыр қош, аман бол, патшалығың баянды болсын! – деп жөнеле береді.

Түлкі мен тырна (Орыс халық ертегісі)

Түлкі мен тырна дос болыпты. Бір күні түлкі тырнаны қонаққа шақырыпты.

- Маған қонаққа кел, мен дәмді тамақ пісіріп қоямын.

Тырна түлкінің үйіне келеді. Түлкі ботқа пісіріп, жайпақ табаққа салып, тырнаның алдына қояды.

- Тамақ ал, қымбаттым. Өзім пісіріп едім.

Тырна табақты тұмсығымен шоқып-шоқып, ештеңе жей алмады. Ал түлкі болса ботқаны тілімен жалап тауысады.

Бәрін жеп болған түлкі:

- Айып етпе, басқа берер тамағым жоқ,- дейді.

- Осыған да рахмет. Енді, сен маған қонаққа кел.

Келесі күні түлкі тырнаға қонаққа келеді. Тырна салқын сорпа әзірлеп, құмыраға құйып, дастарқанға қояды.

- Же, қымбаттым, қысылма,- дейді.

Түлкі құмыраны ары-бері айналып, сорпаны іше алмады. Құмыраға басы кірмей қояды. Ал тырна ұзын тұмсығымен тамақты шоқып жей береді.

Сөйтіп бәрін жеп болған тырна, түлкіге:

- Ренжіме, басқа берер тамағым жоқ,- дейді. Осылай бір аптаға тойып қайтам деген түлкі үйіне аш қайтыпты.

Мысық, әтеш және түлкі (Орыс халық ертегісі)

Мысық пен Петя атты әтеш орманда бірге тұрыпты. Мысық таңертең ерте тұрып ылғи аңға шығады, ал әтеш үйді күзетіп қалады. Мысық аңға кеткенде, әтеш үйдің ішін жақсылап жинайды, еденді айнадай етіп жуады, содан кейін сырғауылға шығып алып өзінің үйреншікті даусымен ку-ка-ре-куге басады, мысықтың келуін күтеді.

Бірде жақын манда жортып жүрген түлкі әтештің даусын естиді, сол-ақ екен, оның әтеш етін жегісі келіп кетеді. Ол терезенің түбіне келіп отыра қалады да, сызылта үн қатып былай дейді:

- Әтешім-ай, әтешім,
Алтын айдар, уа, әтеш,
Терезеден қарай ғой,
Бұршақ берем, ала ғой.

Әтеш терезеден басын шығарып қарайды, түлкі оны шап беріп ұстап, арқасына бөктеріп ала жөнеледі.

- Түлкі мені бөктеріп ну орманмен қашпақшы, биік таудан аспақшы. Бауырым, менің мысығым, құтқарсаңшы, қайдасың?!- деп айғай салады үрейі ұшқан әтеш.

Мысық жақын жерде жүр еді, әтештің даусын естиді де, түлкінің соңынан қуып кеп береді, әтешті аман алып қалып, үйге ертіп әкеледі.

Келесі күні аңға шығуға дайындалып жатып, мысық әтешке былай дейді:

- Байқа, Петя, терезеден қарама, түлкіні тыңдама, әйтпесе ол сені ұстап алады да, жеп қояды.

Мысық аңға кетеді, ал әтеш үйдің ішін жақсылап жинайды, еденді айнадай етіп жуады, содан кейін сырғауылға ұшып шығады – сырғауылдың үстінде қонақтап отырып шақыра бастайды, мысықтың келуін күтеді.

Бұл кезде түлкі де жылмандап келе қалған еді. Ол бұл жолы да терезенің түбіне отыра қалып былай дейді:

- Әтешім-ай, әтешім,
Алтын айдар, уа, әтеш,
Терезеден қарай ғой,
Бұршақ берем, ала ғой.

Әтеш оның сөзін тыңдағанмен, сыртқа қарамайды. Түлкі бір уыс бұршақты терезеден шашып жібереді. Әтеш бұршақты шоқып жейді, бірақ терезеден басын шығармайды. Сонда түлкі былай дейді:

- Сен, Петя, өзің мүлде тәкаппар болып кетіпсің ғой. Қарасаңшы, бұршағым көп-ақ, мұның бәрін қайда қоямын?

Петя терезеден басын шығарып қарайды, түлкі оны шап беріп ұстап алады да, бөктеріп ала жөнеледі. Әтеш үрейі ұшып айғай салады:

-Түлкі мені бөктеріп ну орманмен қашпақшы, биік таудан аспақшы.

Бауырым, менің мысығым, құтқарсаңшы, қайдасың?!

Мысық алыста жүрсе де әтештің даусын естиді. Түлкінің соңынан бар пәрменімен қуа жөнеледі, әтешті аман алып қалып, үйге ертіп әкеледі.

Үшінші күні мысық аңға шығуға дайындалып жатып ақылын айтады:

- Байқа, Петя, мен бүгін алысқа барып аң аулаймын, қалай айғайласаң да, бәрібір маған даусың жетпейді. Түлкіні тыңдама, терезеден қарама, әйтпесе ол сені ұстап алады да, жеп қояды.

Мысық аңға кетеді, ал әтеш үйдің ішін жақсылап жинайды, еденді айнадай етіп жуады, содан кейін сырғауылға ұшып шығады – сырғауылдың үстінде қонақтап отырып шақыра бастайды, мысықтың келуін күтеді.

Түлкі тағы да келе қалады. Ал, әтеш қарамай қояды. Сонда түлкі былай дейді:

- Уа, әтешім, саған айтайын деген сөзім бар еді. Асығып келу себебім де сол.

Жолмен жортып келе жатып көргенім: мұжықтар тары тасыды, бір қап тесік екен, ішіндегі барлық тарысы жолға шашылып қалыпты, теріп алатын ешкім жоқ, терезеден қарасаң көресің.

Әтеш бұл сөзге сеніп, терезеден қарайды, түлкі оны шап беріп ұстап алады да, бөктеріп ала жөнеледі. Әтеш қанша жыласа да, бар даусымен қанша шақырса да, мысық естімейді. Түлкі әтешті сол көтерген қалпы өз үйіне алып келеді.

Мысық үйге келсе, әтеш жоқ. Әтешті жоқтап қанша қайғырғанмен мұнан келер пайда болмады. Одан да іздеп тауып, жолдасын құтқару керек, оны дәу де болса түлкі алып кеткен шығар.

Мысық әуелі базарға барады, онда өзіне етік, көк шекпен, қауырсын қыстырылған қалпақ және музыка аспабын – гусельки сатып алады.

Сөйтіп нағыз музыкант болып шыға келеді. Мысық орманды аралап келе жатып гуселькиді тартып өлең айтады:

- Дыңғырлаттым гусельки,

Ішегі алтын, мінеки,

Дыңғырлаттым гусельки,

Ішегі алтын, мінеки.

Бір кезде ол бір үйге келеді, терезесінен қараса, түлкі пеш жағып жатыр екен.

Енді мысық есіктің алдына келіп, гуселькиді күмбірлетіп тартып-тартып жібереді де, әндетіп қоя береді:

- Дыңғырлаттым гусельки,

Ішегі алтын, мінеки,

Үйде ме екен бұл түлкі?

Шықшы сыртқа, әй, түлкі!

Түлкі біреудің өзін шақырып жатқанын естиді, ал шығып қарайын десе, қолы тиер емес, құймақ құйып жатқан. Ол өзінің қызы Чучелканы жұмсайды.

- Баршы, Чучелка, мені шақырып тұрған кім екен?

Чучелка сыртқа шығады, сол кезде мысық оны қақ маңдайдан қойып қалады да, арқасындағы қапқа тастай салады. Содан кейін қайтадан музыка ойнатып ән шырқайды:

- Дыңғырлаттым гусельки,

Ішегі алтын, мінеки,

Үйде ме екен бұл түлкі?

Шықшы сыртқа, әй, түлкі!

Түлкі біреудің өзін шақырып жатқанын естиді, бірақ пешті тастап кете алмайды, құймақ күйіп кетеді. Екінші қызын - Подчучелканы жұмсайды.

- Баршы, Подчучелка, мені шақырып тұрған кім екен, біліп келші.

Подчучелка сыртқа шығады, сол кезде мысықкең оны да қақ маңдайдан қойып қалып, арқасындағы қапқа тастай салады, ал өзі қайтадан әндетеді:

- Дыңғырлаттым гусельки,

Ішегі алтын, мінеки,

Үйде ме екен бұл түлкі?

Шықшы сыртқа, әй, түлкі!

Түлкіге пештің жанынан кетуге болмайды, жұмсайын десе ешкім жоқ - тек әтеш қана қалған. Әтештің жүнін жұлып, қуырып жейін деп отыр еді.

Түлкі амалсыздан әтешті жұмсайды:

- Баршы, Петя, мені шақырып тұрған кім екен, біліп келші, сосын тез үйге қайтып кел!

Әтеш сыртқа жүгіріп шығады, ал мысық оны шап беріп ұстап алып, қапқа салады да, бар пәрменімен үйіне қарай қаша жөнеледі.

Содан бері мысық пен әтеш қайтадан бірге тұрып жатыр, ал түлкі енді қайтып оларға жолаған жоқ.

Шаруа мен аю (Орыс халық ертегісі)

Шаруа шалқан екпекші болып, орманға келіп жер жырттып жүрсе, оған аю жолыға кетеді.

-Ей, шаруа, мен сені құртамын!- дейді аю.

-Мені құрта көрмеші, аюжан, онан да бірігіп шалқан егейік. Шыққан егіннің сабағын түгелдей сен ал, маған түбірін берсең де болады,- дейді шаруа.

-Жарайды, келістік. Бірақ осыдан алдап кететін болсаң, сені орманның маңына жолатпаймын,- деп ескертеді де, аю орманға кіріп жоқ болады. Шалқан кереметтей ірі болып өседі. Күз түсе шаруа шалқанды қазуға барады. Мұны сезген аю орманнан шыға келіп:

- Кәне, шалқанды бөліске салайық, менің үлесімді бер,- дейді.

Шаруа қарсылық көрсетпей: «Мақұл, аюжан, бөлсек бөлейік, сабағын сен ал, маған түбірі де болады», -дейді. Сөйтіп шаруа жапырақ, сабақтарының бәрін

аюға жинап беріп, өзі тиесілі шалқандарды арбаға тиеп, қалаға сатуға алып келе жатады. Осы кезде аю жолығып:

- Қайда кетіп барасың?- деп сұрайды шаруадан.

- Түбірлерімді сатайын деп қалаға кетіп барамын,- дейді ол.

- Кәне, түбірдің дәмін татып көрейінші,- дейді аю. Шаруа шалқан ұсынады. Аю оны апыл-ғұпыл жеп алып:

- А-а! Сен мені алдап соққан екенсің! Түбірдің тәтті екенін айтпадың, енді отын аламын деп орманға жолаушы болма! Маңыма келсең, жарып тастаймын!- деп салады-ай кеп айқайды.

Келесі жылы шаруа дәл сол жерге бидай егеді. Бидай піскен кезде шаруа орауға келсе, дер сәтін күткен аю оны тосып отыр екен.

- Ә-ә... енді алдауыңа көне қоймаспын, кәнеки, менің үлесімді бер,- дейді аю.

- Дегенің-ақ болсын, аюжан, түбірін сен ал, маған сабағы да жетеді, дейді шаруа. Сөйтіп олар бидайды түгел жинап болады. Шаруа түбірдің бәрін аюға беріп, өзі бидай сабақтарын арбаға тиеп алып, үйіне қайтады.

Аю ары әуреленіп, бері әуреленіп түбірден еш нәрсе шығара алмай, шаруаға қатты ыза болды.

Міне, содан бері шаруа мен аю араз болып кеткен екен деседі.

Түлкі мен сұр қасқыр (Орыс халық ертегісі)

Ертеде шал мен кемпір болыпты. Балалары жоқ, екеуі ғана өмір сүріпті.

Бір күні шал:

- Кемпір, бүгін бәліш пісір, ал мен біраз балық аулап келейін, - деп киіне бастайды.

Сыртқа шығып, шананы атқа жегіп, балық аулауға кетеді. Түс қайта аулаған балықтарын шанаға тиеп, үйіне қайтады. Жолда өтірік өліп жатқан қу түлкіні көреді. Қуанып кеткен шал:

- Міне, олжа! Кемпіріме апарып берейін, тонына жаға болар, - деп ойлайды.

Жерге түсіп, түлкіні балық толы шанаға көтеріп жатқызып, өзі атын жетектеп үйіне қарай аяңдайды. Ал бұл кезде түлкі уақытын босқа жоғалтпай, жол-жөнекей балықтарды біртіндеп шанадан тастап отырады. Қулықпен тапқан олжасын түгел лақтырып болған соң өзі де түсіп қалады. Үйіне жеткен шал:

-Кемпір-ау, бері келші. Саған әкелген сыйлығым бар, - дейді.

-Қане, ол қандай сыйлық? – деп сұрайды кемпірі.

-Әне үйілген балықтардың үстінде тоныңа әдемі жаға жатыр.

Бос шананы көрген кемпір ашуланып:

-Қу шал, мені алдамақшы болдың ба? – деп шалдың жер-жеберіне жетіп айқайға басады.

Балықтың да, түлкінің де жоқ екенін көрген шал алданғанын біледі. Өкініштен санын ұрғылап қалады. Бұл кезде қу түлкі балықтарды бір жерге жинап, рахаттанып жеп отырған. Оны аш қасқыр көріп, қасына келеді.

-Амансың ба, түлкіжан!

-Аман, аман, қасқыр аға.

-Балығыңнан маған да берсеңші.

-Жоқ, бере алмаймын, өзің аула да жей бер!

-Мен аулауды білмеймін.

-Оның еш қиындығы жоқ. Өзеннің ортасына барып, мұзды ойып ал. Сол жерге құйрығыңды сал да: «Қармаққа ілінші, үлкені мен кішісі» десең болғаны, балықтар өздігінен құйрығыңа жармасады. Міне, осылай құйрығыңды балықтармен бірге суырып аласың. Тек ол үшін ұзақ отыру керек, - дейді түлкі қуланып.

Аңқау қасқыр түлкінің айтқанын екі етпей орындайды. Өзенге барып мұзды ояды. Құйрығын суға салып:

-Қармаққа ілінші үлкені, кішісі, деп қайта-қайта қайталап отыра береді. Қасқырдың соңынан өзенге түлкі де жетеді. Сыртынан бақылап отырған ол:

-Отыр, отыр, құйрығың мұз боп қатсын, бұйрығым! – дейді.

Түлкінің сөзін шала естіген қасқыр:

-Түлкіжан, бірдеңе дедің бе? – деп сұрайды.

-Жо-жоқ. Мен жәй саған көмектесіп жатырмын да, - дейді де қайтадан:

-Отыр, отыр, құйрығың мұз боп қатсын, бұйрығым! – дейді түлкі қулана күліп.

Осылайша, қасқыр түні бойы тапжылмай балық аулап отыра береді. Судағы құйрығы қатып, ауырлаған сайын балықтар екен деп ойлайды. Не де болса шыдап, құйрығын мол балықпен шығармақшы.

Таң атады. Қасқыр олжасын суырып алып, үйіне қайтпақшы еді. Бірақ әбден мұз боп қатқан құйрығы судан шықпайды. Ары-бері тартқылап көреді. «Ұзақ отырғаным дұрыс болды. Жақсылап бір тоярмын» дейді өзін жұбатып. Бұл кезде өзенге су алуға келген қыз-келіншектер оны көріп:

-Қасқыр, ұры қасқыр! Ұстандар оны, ұстандар, ұрындар! – деп айқайға басады.

Қолдарына түскен заттарымен қасқырды соққылай бастайды. Тоқпақтың астында қалған қасқыр ары жұлқынып, бері жұлқынып, ақырында құйрығы жұлынып мұзда қалады. Өзі алды-артына қарамай безеді. Қашып келе жатып: «Қап, бәлем, түлкі! Қолыма түссең оңдырмаймын!» деп ойлайды.

Ал қу түлкі уақытын босқа өткізген жоқ. Айқай-шуды пайдаланып, ауылдағы бір үйге ұрлыққа түседі. Қорасына кіріп, тапқан тамақты жеп, тұмсығын ұнға малып шығады. Содан соң қулығын асырмақ болып тағы да өтірік өлгенсіп, жолға жата кетеді. Оны тілі салақтап, шаршап келе жатқан қасқыр көреді де:

-Ал, түлкім, иманыңды үйіре бер! – дейді ашу шақырып. – Балық аулауды үйреткенің осы ма? Мені соққыға жықтырдың!

-Сабыр, сабыр, қасқыр аға. Сенен қан ақса, менің миымды шашты, қарасаңшы? – деп, түлкі ұн жағылған тұмсығын көрсетіп мүләйімсиді.

-Саған менен де қиын болған екен ғой, - дейді қасқыр тағы да алданып.
Кел, арқама мін, үйіңе жеткізіп салайын.
Айласын асырған қу түлкі қасқырдың үстінде отырып:
-Соғылған соғылмағанды арқалап келеді, - деп өлең айтады.
-Не деп келесің, түлкіжан? – дейді қасқыр.
-Мен, аға, соғылған соғылмағанды арқалап келеді деймін де.
-Солай де, түлкіжан - деп түлкіні арқалаған аңқау қасқыр кете барады.

Түлкі мен қоян (Орыс халық ертегісі)

Әуелде түлкінің құйрығы жоқ еді. Құйрығының жоқтығы оған қатты залал келтірген, өйткені жүрген ізін жасыра алмайды. Әрдайым түлкінің артына түсіп аңдып жүріпті. Бір күні қасқыр барып оның ініне кіреді. Егерде түлкі інінің басқа жағындағы аузынан шығып кетпесе өлтіріп тастар еді. Әлден соң түлкі ағаш ішіне кетіп, ағаштың түбінде тұрған қоянды көреді. Ол мезгілде қояндардың құйрығы ұзын болып, шапшаң жүргендеріне ыңғайсыз болып тұрушы еді. Сол жерде түлкі қоянды ұстап алып, өлтірмекші болып жатқанда қоян сұрайды:
- Мені өлтірме, мен саған құйрығымды берейін, - деп уәде қылады.
Мұнысына түлкі көніп, екеуі сол жерде құйрықтарын айырбастапты.
Содан бері түлкінің құйрығы ұзын болып, қоянның құйрығы қысқа болып қалыпты.

Ақымақ қасқыр (Орыс халық ертегісі)

Өрісте жайылып жүрген қойдың ішінен бір арық қой жалғыз бөлініп қала беріпті. Қалың шидің арасынан бір қасқыр шыға келіп:
-Е, сүйген асым, қайдан жүрсің? Іздегенде мұндай кездестіре алмас едім, бұйырған дәмге сөз жоқ! Енді сені жеймін, - дейді.
Қой:
-Жейтін болсаң, ажалым жеткен екен. Бірақ өзің де мал танығыш едің ғой, қарны қампиған, аузында бір тісі жоқ, бір асым еті жоқ, тұла бойы шандыр мені қайтесің. Мені босат, қоралы қойға қайтайын, семіз қой әкеліп алдыңа тартайын. Жылы-жұмсақты сен жемегенде, кім жейді!? – дейді.
«Жылы-жұмсақ» деген сөз қасқырды қызықтырады. Қойды босатып қоя береді. Қасқыр жұтынып, қойдың семіз бағланын күтеді. Қой да, бағлан да жоқ, қасқыр түңіледі. «Қой баласы момын ғой, алдауды білмеуші еді.

Сірә, оны ешкі ант ұрған азғырған шығар. Барып көрейін», - деп жорта жөнеледі.

Бір белеске шығып, төңірекке қараса, алдында қызылшаны күрт-күрт шайнап, бір ешкі жүр екен. Көп қой да, қойшы да алыста екен.

«Іздегенім сен едің», - деп, қасқыр ешкіге бас салады.

«Жанымды алып қалуға себеп болар ма екен» деп, ешкі мынаны айтады:

-Атаң да, анаң да, жақсы еді ғой, құр тұрғанда, олар ешкіні жемеуші еді.

Мен қарапайым ешкі емеспін, тойда билеп, торқа киген ешкімін! – деп судырлатады.

-Ешкі билейді дегенді естіген емеспін. Ондай өнерің болса, көрсет! дейді қасқыр.

Ешкі:

-Ендеше, көз аудармай, аяғыма қара да тұр, мен бір билеп көрсетейін, - дейді де, ешкі олай-бұлай секіре-секіре, жалт беріп, көп қойдың арасына кіріп кетеді.

Сол арада қойшы да келіп, ешкі аман құтылады.

Көкек

(Нанай халық ертегісі)

Әйтеуір бір заманда бір орманда көкек өмір сүріпті. Ол ағаштың басына ұя салады. Бір күні ол қаланың қандай болатынын көргісі келеді.

Көкек қалаға ұшып келіп, биік үйдің төбесіне қонып алып, шақыра бастайды.

Балалар көкектің даусын естіп, тұзақ құрып ұстап алмақ болады.

Балалар тұзақ құрумен айналысады, ал мұны білген көкек күледі кеп.

Осы кезде бір дана адам өтіп бара жатып:

-Неге күлесің?- деп сұрайды көкектен.

-Мына ақылсыз балалардың ісіне күлемін,- дейді көкек. – Олар маған тұзақ құрып жатыр, ал мен ұшып бара жатып, жер астындағыны көремін ғой. Мен солардың тұзағын көрмейтіндей-ақ!

-Алдын ала қуанып, босқа күлме,- дейді дана адам. - Әйтпесе, шынында да, тұзаққа түсіп қалып жүрерсің.

Ал балалар тұзақ құрып жүр еді. Солардың біреуі тұрып:

-Тұзақ жемсіз жарамайды. Жемі жоқ тұзаққа қандай құс келіп қонады? дейді.

Содан соң олар тұзаққа жем іздей бастайды. Кішкентай шегіртке мен құрт тауып, тұзаққа салып, өздері әрірек кетеді. Көкек үйдің төбесінен ұшып түседі, шегіртке мен құртты жегісі келіп кетеді. Осы кезде ол тұзаққа түседі де қалады. Балалар жүгіріп келіп, көкекті ұстап алады да, аяғына жіп байлап, оны тартқылап сүйрейді.

Осы кезде баяғы дана адам қайтып келе жатады. Балалардың көкекті ұстап алып, аяғына жіп байлағандарын көреді. Ол жақындап келіп:

-Ей, көкек-ай! Ақымақ балалар деп күлген сен емес пе едің?- дейді.

«Мен жер астындағыны көремін! Олардың тұзағын көрмейтін мен бе?»- демеп пе едің сен.

Көкек оған:

-Солайы солай ғой. Бірақ ашқарақтанып, көзсіз көбелектей отқа түстім. Сенің ақылыңды да ұқпадым. О, данышпаным, өтінемін, босаттыршы мені!

Дана балаларды шақырып алып:

-Зиянсыз құсты жәбірлеу - лайықсыз іс. Оны босатып жіберіндер,- дейді. Балалар көкекті қоя береді, ол орманға қарай ұшып кетеді. Осы уақытқа дейін ол сонда ұшып жүр.

«Арыстан мен тышқан»

(Л.Толстой)

Арыстан ұйықтап жатыр еді. Тышқан оның денесіне өрмелеп шығып жүре бастады, Арыстан оянып кетіп, тышқанды ұстап алды.

Тышқан босат деп жалынды :

- Егер мені босатсаң, мен де саған бір жақсылық істермін, - деді тышқан. Арыстан тышқанның жақсылық істеймін дегеніне күліп, оны босатып жіберді.

Бір күні аңшылар арыстанды ұстап алып, арқанмен ағашқа байлап қойды. Арыстанның өкірген даусын естіп, тышқан жетіп келді де, арқанды тісімен қиып үзіп жібереді, содан кейін арыстанға :

- Менің жақсылық істеймін дегеніме күлгенің есінде ме, тышқандар да жақсылық істей алатынын, міне енді көрдің ғой, - деді.

Қар кесегі

(Н.Калинина)

Бірде құстар дауласады, олар қардың, кәдімгі қардың қандай болатынын анықтай түседі. Ұшып жүріп сұрақ қояды:

- Қар қандай болушы еді?

- Алтындай жарқырап тұрады, - деп жауап береді таң.

- Көгілдір түсті, - дейді мұнтаздай таза аспан.

- Тастай суық, - деп жауап береді үйрек, тұмсығын қанатының астына тыға түсе.

- Жып-жылы шығар, - деп жауап қатады тауық.

- Жеп-жеңіл! Сондай жеңіл! – деп шу етеді жел.

- Сондай ауыр! Кереметтей ауыр! – деп күрсінеді ағаш бұтақтары.

- Күмістей, әрине! – деп күлімсіреді аспандағы сұлу да, сымбатты ай. Жер-көкті шарлаған құстар алуан түрлі жауаптар естиді, бірақ олар әртүрлі болып шығады.

ҮШ КӨБЕЛЕК

(неміс халық ертегісі)

Күн шуақты алаңқайда апалы-сіңлілі үш көбелек тату-тәтті өмір сүріпті. Олардың біреуі-ақ, екіншісі — қызыл, үшіншісі — сап-сары екен. Көбелектер гүлден-гүлге қуана ұшып-қонып, өмірлерін көңілді өткізіпті. Бірде тасыр-тұсыр етіп жаңбыр жауып кетеді. Көбелектердің қанаттары дымқылданып, қайда тығыларын білмей дал болады. Ал, себелеп жауған жаңбыр тоқтар емес!

Малмандай су болған көбелектер лалагүлге келіп:

— Лалагүл, лалагүл! Бізді жаңбырдан тасалашы! — деп өтінеді. Лалагүл:

— Жарайды, ақ көбелектің түсі маған ұқсайды екен. Мені саяласын! Ал, қызыл, сары көбелек басқа жерге тығылындар! — дейді.

Мұны естіген ақ көбелек:

— Менің әпкелерім су болып жүргенде, жалғыз өзім сенің саянда қалай жайбарақат отырамын. Оларды да тасаңа тыға алмасаң, онда мен де отырмай-ақ қояйын... — деп ұшып кетеді.

Үшеуі ұшып келеді, ұшып келеді. Жаңбыр да қоятын түрі жоқ. Қараса, үлкен қызыл қызғалдақ өсіп тұр екен.

— Қызғалдақ, қызғалдақ! Мүмкін болса, жаңбыр саябырлағанша біз сенің ығыңа тығыла тұрсақ бола ма?

— Қызыл көбелек маған ұқсайды. Соны алайын қалқама. Ал, ақ көбелек пен сары көбелек басқа орын іздесін! - дейді қызғалдақ.

Бұған ренжіген қызыл көбелек:

— Сен менің әпкелерімді қабылдағың келмесе, маған да көмектеспей-ақ қой. Тоңсақ, бірге тоңайық, - деп ұшып кетеді.

Қызыл көбелек қараса, алдарында үлкен сарғалдақ өсіп тұр. Олар гүл жанына ұшып келіп:

— О, тамаша сарғалдақ! Жаңбыр тоқтағанша сені ықтай тұрайықшы?! -деп өтініш жасайды.

— Жарайды, мен өзім түстес сары көбелекті жаңбырдан қорғай тұрайын. Басқаларың өзге жер іздеңдер, - деп жауап қайырады.

— Жо-жоқ! Сен менің әпкелеріме көмек бере алмасаң, мен де сені паналамаймын! Одан да су болғаным артық, - деп жауап қайырып, ұшып кетеді.

Көбелектердің бұл сөздерін бұлттың ар жағында тығылып тұрған күн естіп қалады. Күн көбелектердің өзара татулығына, ауызбіршілігіне қуанады. Оларға көмектесуге ұйғарады.

Күн бұлттарды ыдыратып жіберіп, аспанға жарқырап шыға келеді. Жылы шуақтарымен көбелектердің су болған қанаттарын кептіріп, алтындай сәулелерімен арқаларынан сипайды.

Қуанған көбелектер қанаттарын шаттана қағып, қайтадан көңілдене бастайды. Алаңқайдың көркін кіргізіп, әрі-бері ұша бастайды. Бірақ, мұнан кейін олар ешқашан лалагүл, қызғалдақ және сарғалдақ гүлдеріне қонбайтын

болыпты.

«Шын достар — тек қиындықта сыналады» деген сөз содан қалса керек.

ЖАЛҚАУ МЫСЫҚ

Бір үйдің мысығы бейқам өмір сүріпті. Қарны тоқ болған соң, қимылдауға ерініпті. Жалқауланғаны сонша - тіпті тұмсығының астынан жорғалап өтіп бара жатқан тышқанды ұстауға да құлқы соқпапты.

Ақыры тышқан:

– Біздің маубас, – деп, мазақтайтын болыпты.

Бір күні қожасы екі-үш қап бидайды үйіне кіргізіп қойып, өзі сыртқа шығып кетеді. Сол кезде қап толы астыққа тышқандар тұс-тұстан лап қойыпты. Көзді ашып-жұмғанша қаптың тас-талқанын шығарыпты.

Жылы жерде пырылдап ұйықтап жатқан мысық тынымсыз сытырлаған мазасыз тықырдан оянып кетеді. Сонда қаптың жібін бытырлата қырқып, дәнді күтірлете күйсеп жүрген тышқандарды көреді де ожырая қарап қойып, жата береді.

– Ә, тамақ жеп жүрсіңдер ме? – дейді де қозғалмайды. Орнынан тұрып, тышқандарды қуып жіберуге ерінеді. – Әй, қойшы, жей берсін!..

Бір кезде үйге кіріп келген қожасы тесілген қапты, шашылып жатқан дәнді көреді де манаурап жатқан мысыққа жетіп барады.

– Мен үйде сен бар ғой деп сеніп жүрсем, тіпті үйге кірген ұры тышқандарды да ұстай алмайды екенсің ғой. Сені несіне бағамын. Одан да тоғайға апарып тастап құтылайын, – деп, сақылдаған сары аязда тоғайға апарып тастапты.

Ақ қарға оранған тоғай ішінде бүрісіп тұрған мысықты көрген сауысқан:

– Жылы үйде жатып, дайын асқа семірдің. Тышқан аулауға да еріндің. Енді қайтер екенсің? Қане, мынау қар басқан тоғайдан тамақ тауып жей қойшы! – деп, сықылықтай күліпті.

КІШКЕНТАЙ МАСА (ЕРТЕГІ)

Кіп-кішкентай маса дүниеге келе салып, өз-өзіне қарап сүйсіне бастайды. — Міне, ғажап, қандай әдемі, сұлумын! Ғажайып деп осыны айт! Аяғына қараса, алтау екен! Ұп-ұзын, сымбатты! Төрт аяқпен тік тұрасың, ал қалған екеуі: бесіншісі, алтыншысы — қорғаушылар. Олар денеге ештеңені жақындатпайды. Маса енді өз қанаттарына қарады. Қандай мөп-мөлдір, жеп-жеңіл, жылдам көтеріп кетеді. Мұртшасы үлпілдек, ал тұмсығы жебе сияқты біздей. — Ал мен не жасай аламын? — деп маса өз-өзіне сұрақ қойды. Ән шырқады. Әні сондай нәзік, жіңішке, осылай ән айтатын кім бар екен? Қуанышын кіммен бөлісерін білмеді. Әнін өзенге айтып көріп еді — су сылдырлай ағып естімеді. Енді ол әнін ағашқа айта бастады — жапырақтары сыбдырлап, шулап ол да тыңдамады. Сөйтіп жүргенде, масаға тышқан кездесті. Кішкентай маса оған да әнін айтпақ болып еді, тышқан бұтаға қарай қаша жөнелді. Тығылып қалған тышқанның ұзын құйрығы сыртта қалып қойды. — Менің әнімді тыңдамайсың ғой! Ал ендеше! — деп маса оның құйрығына өзінің біздей тұмсығын сұғып алды. — Ойбай! Апа! — деп тышқан шиқылдап ала жөнелді. Тышқанның «апалап» біреуден қашқанын осы кезде қоян көреді. Ол да қорқып, өзінше «апалап» айғай салып, секектей, тышқанның артынан зыта жөнелді. Оқша зымыраған қоянның алдынан қу түлкі шыға келеді. Қоянның түлкіге қарауға шамасы болмады. Түлкі тышқан мен қоянның артынан бір қорқынышты бәленің келе жатқанын білді. Ол да дыбыс шығаруға шамасы жетпей қаша жөнелді. Тышқан, қоян, түлкі жан-жаққа қарауға мұршалары келмей, шаңдата жүгіріп келеді. Осы сәтте қасқыр апанында ұйықтап жатыр еді. Ол аңдардың дабырлап шулаған дауысын естіп, шошып қалды. Атып тұрып арттарынан ере кетті: — А-а-па-а! Тышқан, қоян, түлкі, қасқыр ес-түстері қалмай жүгіріп келеді. Осы кезде аю құмырсқалардың илеуін шұқып ойнап отырған. Ол жанынан шулап өтіп бара жатқан аңдарды көріп, бір жаманшылықты сезінгендей болып, әй-шәйға қарамастан, тоғайды басына көтеріп тарпаңдап жүгіре жөнелді... Тышқан, қоян, түлкі, қасқыр, аю жүгіріп келеді, жүгіріп келеді. Бір уақытта қоян тышқаннан сұрайды: — Сен неге апанды шақырдың? — Маса! Түлкі қояннан: — Біз кімнен қашып келеміз? — Маса! — деді қоян. — Кім? — деп қасқыр түсінбей. - Маса! -Қасқыр, біздің артымыздан кім қуып келе жатыр? Аңшылар ма? — деп аю қосыла сұрайды. — Қайдағы адам! Маса! — М-а-а-а-с-а! - деп аюдың ақырған дауысынан бүкіл орман жаңғырып, аспан айналып жерге түскендей болды. Жүрегі тарсылдап, аю жерге құлап түсіп, басын борсық ініне тықты. Аңдардың алдынан көлшіктен бақа ыршып шықты: - Не болды? Кімнен қорқып қашып келе жатырсыңдар? - Ойбай! Маса құртты

бізді! - деп ентiгiн баса алмай аю. Ал кiшкентай маса ызылдап әнiн айтып қоймады. Бақа таң қалып, көзiн шарасынан шығара бадырайтып, аузын ашып: ап! -деп масаны жұтып қойды. Сөйтiп, масаның әнi бiржолата тиылды.